

Slijedi najkraći tekst Marije Šeremešić naslovljen „ZAPISI Zbornik ‘O Šokcima je rič’. Šokci“ (str. 11) čiji uvod ukazuje na temu kojom se autorica bavi: „Hrvati Šokci u Bačkoj, zapadnom dijelu Vojvodine, žive u Bregu (Bačkom Bregu), Monoštoru (Bačkom Monoštoru), Sonti, Baču, Plavni, Vajskoj i Bođanima.“ Iako je već u uvodu ovog prikaza ukazano na geografsko usmjerenje gotovo svih tema prema Monoštoru, autorica tekstualni sadržaj nadomješta fotografijama koje „pokrivaju“ nabrojana mjesta. Važno je, stoga, već na početku reći kako je zbornik bogato ilustriran brojnim fotografijama što daje doista etnografsku vrijednost napose u segmentu nošnje, kako na starim tako i na novim foto-zapisima. Foto zapisi (str. 243-250) se nalaze i na posljednjim stranicama knjige.

Kako se najveći broj radova bavi Monoštorom vidimo i iz naslova radova/poglavlja: „Tko su Šokci Bačkog Monoštora“ (str. 19-42), „Odakle su Šokci Bačkog Monoštora“ (str. 45-59), „Stanište i migracijska kretanja Šokaca Monoštora“ (str. 63-74), „Povijesni identitet Šokaca na kulturnoj i političkoj sceni Sombora“ (str. 77-89), „Bački Monoštor“ (str. 93-95), „Iz prošlosti Monoštora“ (str. 99-107), „Monoštorske knjižnice i čitaonice do početka I. svjetskog rata“ (str. 109-118), „Hrvatsko pjevačko društvo Šokac“ (str. 121-130), „Iz životopisa znamenitih Monoštoraca“ (str. 133-153), „Život na tamnoj cesti“ (str. 157-167), „Štovanje Gospe fatimske u Monoštoru“ (str. 169-181), „Muka Isusova u pobožnostima i običajima monoštorskih Šokaca“ (str. 183-197), „Obredne i običajne pjesme monoštorskih Hrvata Šokaca“ (str. 199-219), „Rakija – predsvadbeni običaj monoštorskih Šokaca“ (str. 221-

227) i „Vraća li se tambura u Bereg i Monoštor“ (str. 231-242).

Navedeni naslovi nas vode kroz povijest sve do vjerskih pobožnosti i obiteljskih običaja te do znamenitih osoba. Zapisi doista vrijedni, s mnoštvom podataka. Osim pohvala za agilnost, posvećenost zapisivanju i objavi radova o mjestu u kojem je autorica pokrenula različite kulturne aktivnosti, o kojem je toliko posvećeno pisala, ipak se mora primijetiti kako radove ne prati popis korištenih izvora i literature koji bi značajno digli vrijednost ovim radovima. Ponavljamo, malo je onih koji pamte i pišu, a potrebno je i takve zapise učiniti vjerodostojnima. Marija Šeremešić, uz male dopune pri uređivanju knjige i radova, zavrjeđuje pohvalu za nesvakidašnji trud jer ostavlja trajne tragove svoga rada te na najbolji način promovira hrvatsku šokačku kulturu.

Katarina Čeliković

Hrvati u Banatu: doseljavanje, tradicijska baština, identitet, (ur. Marijeta Rajković Iveta (glavna urednica), Katarina Čeliković, Adrijana Puškarić), Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF Press i Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Zagreb – Subotica, 2022., 438 str.

Ukoliko usporedimo broj i vrstu napisa o vojvođanskim Hrvatima u kontekstu njihove regionalne ili subetničke pripadnosti, daleko, daleko najmanje ih je o onima na najdaljem Istoku – o banatskim Hrvatima. Prostorno raspršeni i u brojčanom smislu izuzetno malena zajednica, unutar sebe također heterogena – šokački u jugozapadnom Banatu, Turapoljci i Pokupci u srednjem i tzv. save-

zni Hrvati (kolonisti, ekonomski i drugi migranti za vrijeme različitih Jugoslavija) – te, kako se to kaže, do jučer bez ikakvih kulturnih i inih institucija i bez gotovo ikakvih interesa znanstvenika i publicista bilo iz Srbije bilo iz Hrvatske, banatski Hrvati bili su visoko zatomljeni, to jest nevidljivi u kulturnom i uopće javnom prostoru u Vojvodini. Tek u posljednjih desetak godina – što činjenično potvrđuje i radnja Katarine Čeliković „Bibliografski prinosi o banatskim Hrvatima u Vojvodini“ (str. 393-421) objavljena kao posljednja u ovome vrijednom zborniku – interes za povijest, ali i sadašnjost ovog dijela hrvatske zajednice raste, oni se organiziraju kroz „Udrugu banatskih Hrvata“, a o njima se povećava i broj napisa u stručnoj i znanstvenoj periodici. Najveća zasluga, prije svega, za tako što pripada mladom kulturnom antropologu Daliboru Mergelu iz Pančeva, zatim sociologu i povjesničaru dr. sc. Mariu Bari iz Sombora/Zagreba te ekonomistu prof. dr. sc. Vladimiru Čavracu s Ekonomskog fakulteta iz Zagreba, koji su, možemo slobodno reći, doveli do usustavljivanja znanstvenoga i publicističkog tematiziranja Hrvata u Banatu.

Spomenuti procesi – njihovo samorganiziranje u području kulture i uopće društvenoga života te učestaliji i znanstveno kvalitetniji broj publiciranih napisa, u čemu je, čini se, ključnu ulogu imao Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata – pozitivno su utjecali na donošenje hrabre odluke da se, nakon tri već objavljene znanstvene monografije, koje su tematizirale bunjevačke, šokačke i srijemske Hrvate u Vojvodini, pristupi i izradi nove i to o najmanje poznatoj ovdašnjoj hrvatskoj skupini – banatskim Hrvatima. Koristeći sličan model

rada – terensko etnološko istraživanje studenata i sažimanje rezultata istih kroz pisane radnje – ove su tri već uigrane institucije – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, to jest Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, *FF-press* i Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata – krajem listopada 2022. godine skupa objavili znanstvenu monografiju *Hrvati u Banatu: doseljavanje, tradicijska baština, identitet*.

No istini za volju, za razliku od prijašnje tri, u ovoj monografiji nisu objavljene samo radnje nastale kao posljedice terenskog etnološkog istraživanja među Hrvatima u Banatu, nego je (re)objavljeno i nekoliko ranije publiciranih radnji – radi dobivanja cjelovitije slike o banatskim Hrvatima – iz područja povijesti, migracija i etnonimije različitih hrvatskih subetničkih skupina (Šokci, Karaševci, Turopoljci i Hrvati iz Starčeva – koje potpisuju gore spomenuti autori i koji su objavljeni na početku monografije), 7 ih je rezultat etnoloških terenskih istraživanja, a jedna je spomenuta bibliografija Katarine Čeliković. Dakle, na ukupno 438 stranica objavljeno je četr-

naest radnji, koje potpisuje petnaestero autora. U tom smislu, glavna urednica monografije izv. prof. dr. sc. Marijeta Rajković Iveta u uvodnoj riječi dobro je primijetila: „Kako do sada nije bilo sustavnih istraživanja Hrvata u Banatu, osim etnoloških i kulturnoantropoloških priloga u ovoj monografiji, cilj je bio objediniti sva istraživanja kako bi se dobila sveobuhvatna slika o porijeklu, doseljavanju, povijesti i kulturi pripadnika ove manjinske zajednice. Iz tog razloga prvi dio monografije čine povijesni radovi.“ (str. 7).

I nakon njezina uredničkoga „Uvoda“, prvi prilog pod naslovom „Naši Šokci: podrijetlo, migracije i društveni razvoj Hrvata u Banatu“ (str. 17-53) potpisuje povjesničar doc. dr. sc. Mario Bara. Ova je radnja od velike važnosti za razumijevanje zašto se i kada se događaju prva doseljavanja hrvatskog stanovništva u „Banat – jugoistočni prostor nekadašnjeg ugarskog Podunavlja“. U drugoj Barinjoj radnji „Prešućeni karaševski Hrvati: Karaševci u vojvođanskom dijelu Banata“ (str. 55-80) se prikazuju migracije dijela Karaševaca koji, prije svega, zbog ekonomskih razloga početkom 19. stoljeća iz rumunjskih sela reemigriraju u druga naselja Banata, pa i ona u današnjoj Republici Srbiji. Na radnju Maria Bare o migracijama hrvatskog stanovništva u Banat nadovezuje se radnja prof. dr. sc. Vladimira Čavraka „Predijalci Topuske opatije u Banatu“ (str. 81-101), koji donosi pregled povijesti Hrvata kajkavaca, koji su krajem 18. i početkom 19. stoljeća preselili iz Topuske opatije u Banat.

Kulturni antropolog Dalibor Mergel, rodom iz Pančeva, koji je diplomirao na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Beogradu, u ovoj monografiji potpisu-

je tri radnje. U prvoj, „Starčevo: stanovništvo i povijest katoličke zajednice“ (str. 103-114), prikazuje kulturnu i društvenu povijest Hrvata u Starčevu vezanu uz nastanak i djelovanje katoličke župe svetog Mauricijusa, koja ne samo da je okupljala vjernike, već je imala i veliku ulogu u koheziji hrvatske zajednice. Slično kao i drugim slučajevima, i primjer Hrvata u Starčevu veoma jasno pokazuje da se kod dijasporских i/ili iseljeničkih zajednica etnički i religijski identitet često visoko preklapaju. Druga Mergelova radnja – „Etnički identitet Hrvata u Starčevu“ (str. 115-152) – donosi rezultate kvalitativnog etnološkog i kulturnoantropološkog istraživanja. U radu se daju odgovori na pitanja kako članovi hrvatske etničke zajednice danas sebe definiraju, kako se vide u multietničkoj, multikulturnoj i multikonfesionalnoj sredini, u kakvom su odnosu s ostalim zajednicama, na koji se način razgraničavaju od drugih i sl. Dalibor Mergel potpisuje i sljedeću radnju naslovljenu „O imenima i prezimenima Hrvata u Starčevu“ (str. 153-160) – riječ je o onomastičkoj građi koja je pronađena u crkvenim maticama, popisima kućanstava/obitelji i popisima župljana.

Najveći dio terenskih etnoloških istraživanja za ovu monografiju proveli su studenti preddiplomskog studija etnologije i kulturne antropologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu tijekom 2019. i 2020. godine u okviru dvaju izbornih kolegija. Istraživanja su provodili u Opovu i Starčevu, tako da druge skupine Hrvata u Banatu nisu ovdje bili obuhvaćeni. Studentice Doris Dautović i Lara Pokos kao suautorice objavljuju radnju „Tradicijska prehrana u Opovu i Starčevu“ (str. 161-198), u kojoj su prikazale rezultate svojih istra-

živanja tradicijske i suvremene prehrane. Posebnu pozornost su posvetile razlikama u svakodnevnoj i blagdanskoj prehrani u kontekstu prožimanja i formiranja etničkog i kulturnog identiteta Hrvata u ova dva naseljena mjesta u jugoistočnom dijelu Banata. Studenti Dinko Kovačić i Nikola Puljić, pak, u radnji „Božićni običaji u Starčevu i Opoivu“ (str. 199-221) prikazuju narodne i vjerske običaje u razdoblju od početka adventa, preko Badnjaka i Božića pa do Sveta tri kralja, pri čemu se u radnji registriraju i transformacije istraživanih običaja u razdoblju djetinjstva kazivača – od tridesetih godina 20. stoljeća, do današnjih dana.

Pod mentorstvom profesorice Milane Černelić, „mjesna snaga“ – domaća autorica Katica Naglič se kao visokooobrazovana osoba također prihvatila prikupljanja etnografske građe o dvjema neistraženim temama. Najprije je u radnji „Uskrsni običaji u Starčevu i Opoivu“ (str. 223-249) obradila običaje od početka 20. stoljeća do danas tijekom korizme, počevši od Čiste srijede, preko Cvjetnice i Velikog tjedna, završavajući s onima za Uskrs i Uskrsni ponedjeljak. U radnji „Svadbene običaji u Opoivu i Starčevu“ (str. 273-316) Naglič je istražila svadbene običaje opovskih i starčevačkih Hrvata, također od početka 20. stoljeća do danas, običaje koji su danas inače gotovo iščezli te je navela i razloge njihove transformacije.

Studentice Viktorija Ćurlin i Šima Jelić autorice su radnje „Porodni običaji kod banatskih Hrvata u Starčevu i Opoivu“ (str. 252-272), u kojemu se prikazuju prakse (ne)planiranja obitelji, trudnoći, običaji vezani uz babinje i novorođenče te krštenja, dok su studenti Branimir Bilalfer i Dominik Horvat istraživali i napi-

sali radnju o posmrtnim običajima Hrvata u Starčevu i Opoivu (str. 317-349). Na koncu, studentice Valentina Jagetić i Adrijana Puškarić u radnji naslovljenoj „Vjerovanja i primjena etnomedicine u Starčevu i Opoivu“ (str. 351-392) prikazuju rezultate svog terenskog istraživanja o vjerovanjima u nadnaravna bića (vještice, vile, vampire, vukodlake itd.). I dok, bilježe autorice, o većini vjerovanja danas postoji samo sjećanje, pojedine prakse, poput uroka (bacanje i zaštita od uroka), postoje i danas.

Glede objavljivanja svih navedenih etnoloških radnji u ovoj znanstvenoj monografiji valja istaknuti kako je riječ o prvim sustavnim etnološkim i kulturnoantropološkim istraživanjima Hrvata u Banatu uopće te da kao takvi predstavljaju nemjerljiv prinos poznavanju tradicijske baštine ovoga dijela hrvatske zajednice u Vojvodine, a time zacijelo i hrvatske kulture općenito. Dodatnu sveukupnu vrijednost svakoj objavljenoj radnji iz područja etnologije, a ne samo informativnu i dokumentarističku, daje i obilje pratećih publiciranih fotografija.

Završnu radnju „Bibliografski prinos o banatskim Hrvatima u Vojvodini“ (str. 393-421) priredila je Katarina Čeliković i on donosi uvid u objavljena znanstvena i publicistička djela o ovoj najmanjoj regionalnoj skupini Hrvata u Srbiji. Čeliković je zabilježila 311 bibliografskih jedinica – 65 monografskih kao i 246 članaka i radova u periodičnim publikacijama, s pratećim registrima imena, toponima, serijskih, to jest periodičnih publikacija, te predmetni registar. Na kraju monografije nalaze se sažeci objavljenih radnji na engleskom jeziku, popis kazivača prema mjestu stanovanja te biografski podaci o autorima priloga.

Na taj je način osigurana, u formalnom smislu, i znanstvena cjelovitost ove monografije. Monografije, koja će ne samo zbog svoje predmetne raritetnosti, nego više zbog svoje ukupne znanstvene relevantnosti biti „kamen zaglavni“ za sva daljnja istraživanja Hrvata u Banatu te nezaobilazno vrelo za stjecanje potpune i istinite slike o hrvatskoj zajednici u Banatu, napose one „šokačke“ koja se veže uz Starčevo i Opovo.

Tomislav Žigmanov

Dražen Živić, Sandra Cvikić, Tomislav Žigmanov, *Demografska i društvena održivost Hrvata u Vojvodini, aktualni trendovi, izazovi i perspektive*, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Zagreb –Subotica, 2022., 237 str.

Znanstvena monografija *Demografska i društvena održivost Hrvata u Vojvodini, aktualni trendovi, izazovi i perspektive* donosi glavne demografske, društvene i političke okolnosti, odrednice i preduvjete održivosti hrvatske nacionalne zajednice na području Vojvodine, odnosno Srbije.

Ova višeautorska monografija je podijeljena na tri poglavlja, a svako je obradio jedan od navedenih autora: „Demografske odrednice održivosti Hrvata u Vojvodini“ rad je dr. sc. Dražena Živića; „Srbijanski proces tranzicijske pravde i položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji i Vojvodini“ dr. sc. Sandre Cvikić, a „Hrvati u Srbiji i Vojvodini: osnovne povijesne i sociografske činjenice“ potpisuje Tomislav Žigmanov.

U prvom poglavlju knjige, demograf i geograf te znanstveni savjetnik u

trajnom zvanju u Institutu društvenih znanosti „Ivo Pilar“, dr. sc. Dražen Živić tumači demografske odrednice održivosti Hrvata u Vojvodini. On je analizirao, opisao i interpretirao aktualne trendove i procese ukupnog, prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva Vojvodine te oblikovanja parcijalnih demografskih struktura (biološka, ekonomska i obrazovna) hrvatskog stanovništva u Vojvodini. U pojedinim analizama obuhvaćeno je razdoblje od 1948. do u vrijeme objavljivanja monografije najnovijih podataka iz 2020., ali je posebni naglasak stavljen na tada posljednja dva nepotpuna međupopisna razdoblja (2002. – 2020.). Živić piše o demografskim promjenama i obilježjima Vojvodine nakon Drugoga svjetskog rata, o osnovnim obilježjima depopulacije Hrvata u Vojvodini od 1961. do 2011. te tumači prostorni kontekst demografske dinamike i razmještaja vojvođanskih Hrvata. Posebnu pozornost autor pridaje nepovoljnim odrednicama održivosti Hrvata u Vojvodini gdje kao demografske strukture ističe demografsko starenje i ostarjelost te društvenu (obrazovnu i ekonomsku) strukturu Hrvata u Vojvodini. Živić piše i o aktualnim trendovima u bioreprodukciji te demografskoj bilanci hrvatskoga stanovništva u Vojvodini (2002. – 2020.), a donosi i projekciju kretanja Hrvata u Vojvodini do 2050. godine, koje prema njemu nije nimalo optimistično jer predviđa da će ova zajednica imati 47 % stanovnika manje u odnosu na broj iz 2011.

Sociologinja i znanstvena suradnica u Institutu društvenih znanosti „Ivo Pilar“, dr. sc. Sandra Cvikić potpisuje drugo poglavlje monografije gdje se prezentira srbijanski proces tranzicijske